

Josep Sans Carulla: la Guerra Civil a través de les cartes d'un soldat de l'exèrcit republicà*

Josep Camps Arbós

M. Teresa Pallàs Filella

Universitat Oberta de Catalunya

Institut La Segarra. Cervera

RESUM: L'objectiu de l'estudi és comentar les cartes que va escriure el miralcampí Josep Sans Carulla entre 1937 i 1938. Les lletres reflecteixen les vivències d'un soldat de l'exèrcit republicà en plena Guerra Civil i ens proporcionen una valuosa informació sobre la vida diària al front d'Aragó. La correspondència també tracta el període que Sans va passar a la rereguarda, a Alcoi i a Alacant, i el seu posterior empresonament a mans dels franquistes.

PARAULES CLAU: Guerra Civil, front d'Aragó, correspondència, Miralcamp.

ABSTRACT: This paper comments on the letters written between 1937 and 1938 by Josep Sans Carulla, born in Miralcamp. These letters reflect the experiences of a republican soldier amidst the Spanish Civil War and also offer valuable information about daily life in the Aragon front. The analysed correspondence also covers when Sans stayed at the rearguard, in Alcoi and Alacant, and his later imprisonment by the Francoist troops.

KEYWORDS: Civil war, Aragon front, correspondence, Miralcamp.

La Guerra Civil Espanyola de 1936-1939 va representar la culminació de les tensions generades entre les forces de dreta i d'esquerra des de l'inici del segle XX i va tenir unes greus conseqüències tant per al bàndol guanyador (l'exèrcit feixista del general Franco) com per al perdedor (les tropes fidels a la República). Avui dia tenim la sort de gaudir de testimonis dels qui es van veure involucrats en la contesa, no només de les classes dirigents, sinó també dels que van ser arrencats, voluntàriament o forçosament, de les ciutats i pobles on vivien. Cenyint-nos a les terres de parla catalana podríem donar, a tall

d'exemple, els relats de Francesc Grau i Viader, *Dues línies terriblement paral·leles* i *Rua de captius*; de Xavier Garcia, *La meua Guerra Civil (1936-1939)*; de B. Gràcia i Cardús, *La guerra que he viscut. Diari d'un portalliteres (1937-1939)* o d'Edmond Vallés, *Dietari de guerra (1938-1939)*. O bé la literaturització que va fer de la vida militar Pere Calders a *Unitats de xoc* i Joan Sales a *Incerta glòria*

Les cartes de què tracta el nostre estudi les van donar a conèixer per primera vegada Ton Solé i Esteve Mestre al volum *Escrits del Pla d'Urgell. Dietaris, correspondència i documents (1650-1950)*.¹ Es tracta de vint-i-tres lletres manuscrites, escrites a ploma i a llapis, que Josep Sans Carulla (Miralcamp, 1916-1997) va escriure a la seva família entre l'agost de 1937 i l'octubre de 1938. El seu contingut esdevé una font de primera mà per a conèixer les vicissituds dels soldats republicans al front d'Aragó i a la rereguarda. Com és ben sabut, la història no es construeix només a partir dels grans noms (polítics o militars, tant se val), sinó també gràcies als casos protagonitzats per gent senzilla i humil com el que exposarem seguidament.²

L'ARRIBADA AL FRONT D'ARAGÓ

La primera carta que conservem de Josep Sans porta la data de 23 d'agost de 1937. Cridat a files als vint-i-un anys, l'edat obligatòria per a realitzar el servei militar, explica als seus pares l'arribada a Sarríon, un petit poble de la província de Terol, situat a trenta quilòmetres del front: "Aquest poble es troba al damunt d'una muntanya i tots els voltants també són muntanyes". Tinguem present, per tal

* Agraïm a Josefina Sans, propietària dels papers de Josep Sans Carulla, la facilitat per haver-nos deixat consultar-los i haver atès les nostres sol·licituds i dubtes.

¹ T. SOLÉ BONET – E. MESTRE ROIGÉ, *Escrits del Pla d'Urgell. Dietaris, correspondència i documents (1650-1950)*, Mollerussa, Institut d'Estudis Comarcals del Pla d'Urgell, 2010, p. 175-190.

de copsar el contingut del que s'exposa, que l'autor no havia viatjat gaire més enllà de la seva comarca nativa, el Pla d'Urgell. Amb un punt d'ironia, indica la tasca que s'ha encomanat als nous soldats: "i ens han dit que ens estan guardant un pic i una pala per a fer trinxeres o fer fortificacions o alambrades. Fins ara som aquí uns 35 o 40 tots de la província de Girona i de Lleida".

Gairebé un mes després, el 22 de setembre, Sans comenta, amb un cert detall, la instrucció de què és objecte la companyia a què ha estat destinat abans de ser enviada al front. I incideix en dos aspectes, diguem-ne logístics: la vestimenta, "uns pantalons, una guerrera, una samarreta imperi, una camisa de tela blanca, uns mitjons, un mocador, un gorro de llana, unes sabates, unes espardenyas d'aquelles envetades i un capot impermeable que arriba fins als peus que també hi va una caputxa que ha de servir per l'aigua o per la neu"; i el paupèrrim menjar, "al dematí cafè extra que tots ens hi fiquem mig pa per quedar bé, al migdia casi sempre cigrons, una mica de carn que diuen que és de bou sa en pots i arròs i a la nit uns quants fesols i algun dia bacallà o d'aquesta carn que vos deia. Sort del pa que mos donen dugues barretes que mai ens en sobra". Finalment, exposa la missió que té encomanada la seva companyia i que no és altra que la de rellevar uns soldats que fa cinc mesos que són a les trinxeres, a un quilòmetre del front i sis de Terol. Sans remarca, a la lletra, altres aspectes interessants com la constant sensació de fred, el fet que hi ha soldats que no volen donar notícies a casa per a no entristir-los, o la visita del Comissari Polític, que els fa un discurs amb la finalitat de guanyar la guerra.

Ara bé, no serà fins al 15 d'octubre que descriurà, de primera mà, el front d'Aragó. I ho farà des d'un indret inhòspit anomenat *Posta Salvaje*: "jo vos sóc franc que és el que sospiro un front com aquell perquè en aquest front creieu que en el nom sol n'hi ha prou, ja ho poden dir que és salvaje, ja! Salvatge per tot". I corrobora aquesta afirmació amb un altre passatge de la mateixa lletra: "Dieu que vos envii una fotografia, si estic en un bon punt per fer fotografies, pues si tinc de fer un retrato, tinc d'anar a València, vos penseu que aquí un es pot fer retratar, pot anar al cine, al teatro, al futbol i a passeig com

una capital, pues penseu malament, ja vos ho repeteixo que som en un terreny salvatge, el retrato ja el veureu quan pugui vindre, ara vos faria fàstic". Sans es queixa, una vegada més, de la mala alimentació: "Sabreu que d'instrucció ja en sabem prou, ara solament és qüestió de cop de pic i de pala i poca teca que tots els que estem aquí estem igual perquè tenim de treballar tant i després haver de menjar tan malament". I, finalment, insisteix en la monotonia de l'esdevenir diari al front: "La nostra vida sempre és la mateixa, tan se val el diumenge com el dilluns com els demás dies, no sabem mai si som diumenge o dissabte o dimecres".

El 12 de novembre Sans escriu a la família des de Corbalán, un petit poble de la província de Terol. Ara els comenta que sovint canvien d'emplaçament la companyia i que, per aquesta raó, han distribuït la companyia en quatre o cinc punts i que ell es troba a Villalba Baja, a uns deu quilòmetres de la capital. El menjar, com ja hem indicat, és un tema recurrent en aquestes cartes inicials: "El ranxo d'aquí encara és més bast que on ens trobàvem primer, ens donen una barreta de pa per tot el dia, al dematí ens donen cafè però es claríssim, al migdia casi sempre cigrons i uns pèsols i una mica de carn d'uns pots que ja en diuen carn de mono que en guardo un pot per quan pugui vindre per ensenyar-vos-el, i a la nit ens donen un plat de lleties i sense res més... casi cada dia ens toca lo mateix".

A la carta del 22 de novembre Sans explica un altre canvi de situació, ja que la companyia no es troba a Villalba, sinó a cinc quilòmetres del poble i a cinc de Terol, prop de les trinxeres, on l'artillera "dispara molt sovint al tren quan surt de Teruel, dispara dia i nit, molts dies estem dormint i em fa asustar pel gran soroll que fa". La lletra, per tant, ens proporciona les primeres notícies de l'esdeveniment bèl·lic que es coneixerà com la Batalla de Terol. Igualment, ens informa dels militars que es queden els paquets dels que van al front: "però es veu que hi ha uns quants enxufats granujas que s'entretenen a robar tot el que poden dels paquets i aquests lladres van prendre d'aquest paquet les dues rajoles de xocolata que m'enviaven". I, per tal de tranquil·litzar la família, finalitza la carta amb un parell d'anècdotes: amb alguns soldats van comprar un corder per onze

² Transcriurem fidelment els passatges de les cartes, efectuant només les modificacions ortogràfiques i de puntuació imprescindibles.

duros i se'l van menjar en quatre o cinc dies, i l'arribada d'un nou cuiner, català, de qui "estem molt content d'ell, pel bon menjar o bon gust que dóna al menjar, cosa que fins ara amb millor menjar anàvem més malament".

Escrita des d'un poble aragonès, Puebla de Valverde, la carta del 5 de desembre explica l'enèsim canvi de destinació i els problemes –a voltes des d'una perspectiva irònica– que aquest fet comporta: "Lo que més em mareja són aquests canvis que sempre tens d'anar carregat fins al coll entre maletes, mantes i roba i quan ets al camió embotits com les arengades al casco, maletes xafades, les paelles o perols, pics i pales i tota la comèdia entremig de nosaltres i després cinquanta homes que ens hi fan cabre tant si pot ser com si no, potser si algun dia bolquem farem una truita més ben feta que una bona colla podran menjar de nosaltres". Semblantment, comenta els imminents combats: "Aquí a on estem ara tenim les trinxeres enemigues molt a prop, però no tiren gaire perquè es veu que ells també fortifiquen com nosaltres, lo únic que es veu és l'aviació que va a bombardejar Teruel o sigui lo que sigui". O les condicions de subsistència: d'una banda, es queixa que li fa mal l'esquena de treballar amb el pic; de l'altra, que "el matalàs nostre és unes quantes mates d'herba grossa i seca per no dir que dormim a terra, quan no et fa mal una arrel pel costat".³

LA BATALLA DE TEROL

Les cartes següents de Sans contenen referències explícites a la Batalla de Terol. Fem un breu resum dels esdeveniments més importants d'aquesta contesa, lliurada des del 15 de desembre de 1937 fins al 23 de febrer de 1938. Havent caigut en mans dels revoltats al principi de la guerra, Terol va ser l'única ciutat presa que va arrabassar el govern de la Segona República a l'exèrcit franquista tot i que,

posteriorment, la va reconquerir en un breu lapse de temps; uns sagnants combats que van deixar la ciutat pràcticament destruïda. Els motius de la lluita tenen el seu origen en l'intent de les tropes republicanes d'evitar un atac imminent de les tropes feixistes sobre Madrid; les forces republicanes, encapçalades pels coronels Enrique Líster, s'infiltraren i encerclaren per sorpresa Terol, 15-16 de desembre, on aconseguiren entrar, el 21 de desembre, vencent una resistència tenaç, malgrat que no van assolir la rendició de la guarnició comandada pel coronel Domingo Rey d'Harcourt fins al 8 de gener, després d'uns combats molt violents. Un primer intent dels franquistes de socórrer la guarnició assetjada, entre el 24 i el 31 de gener, va ser rebutjat; tanmateix, Franco va aconseguir muntar una gran contraofensiva i assolí la recuperació de Terol el 23 de febrer.⁴

Aquests són, a grans trets, els fets històrics que apareixen en un primer pla a les lletres de Sans. Vegem-ho. La carta del 26 de desembre és escrita ja des de Terol. Sans entra a la ciutat amb les tropes republicanes, indica que es troba a les "barriades" i quina és la feina encomanada: "solament fem que fortificar i enterrar morts caiguts a la lluita, nosaltres els sapadors per sort no tenim que lamentar cap baixa, pues per ara no passen quimera". Acaba la carta amb un significatiu "Salut i República". Més explícita és la carta que rep el seu oncle l'1 de gener. Li descriu novament les tasques que realitza i l'ambient amb què es troba: "ja vos haureu enterat de la gran victòria que durant aquests dies hem obtingut sobre la de la capital de Teruel. Pues nosaltres des del segon dia que es va entrar que hi estem treballant per dins de la capital, fent llimpiesa dels reductes que queden en ella, fins a la present podem dir que la nostra companyia és la que ha estat més afortunada per tal que solament hem tingut que lamentar dos ferits, cosa que no havia cap dels qui hagin ajudat a la toma de l'esmentada capital i que ho puguin dir com nosaltres. Sabreu que el primer

³ Hi ha un parell de cartes escrites des de Puebla de Valverde, sense datar, que ens aporten informació secundària sobre el que ens anem trobant. A la primera, indica les condicions en què escriu: "No vos estranyi que no s'entengui gaire aquesta lletra pues estem escrivint després de sopar que és l'única hora en què ho podem fer perquè tots els dies ens són iguals i escrivim molts en un llumet d'oli que nosaltres mateixos hem fet". A la segona torna a fer referència al tema del menjar: "Tot el que pugueu enviar sigui de menjar, m'envieu de roba sols tingui això, em sembla que ja en tindré prou, sinó en tinc prou d'una samarreta, me'n fico dues, però de menjar sí que no em vindrà d'un tanto, perquè aquí el qui té una presa de xocolata o qualsevol altra cosa, sembla que té una fortuna".

⁴ Sobre aquest fet, vegeu J. M. MARTÍNEZ BANDE, *La batalla de Teruel*, Madrid, Editorial San Martín, 1990; M. TUNON DE LARA, *La batalla de Teruel*, Saragossa, Instituto de Estudios Turolenses, 1986; i J. M. MALDONADO MOYA, *El frente de Aragón. La Guerra Civil en Aragón (1936-1938)*, Saragossa, Mira Editores, 2007.

dia que vàrem arribar aquí, ens vam dedicar a enterrar morts que hi havia als arredors, després ja ens vàrem ficar a dins de la capital, fent parapetos pels carrers, foradant cases de l'una a l'altre, en busca de l'enemic, fent algunes coses més que encara no les podem anunciar. Sabreu que aquí s'hi ha trobat molt menjat, de tota classe i amb molta abundància de tot". Malgrat el que exposa, Sans finalitza la lletra amb una espurna d'esperança: "També sabreu que casi sempre que ha durat l'atac hem estat amb neu, cosa que ens ha fet patir molt. Podria ésser que si acabéssim prompte en els reductes que queden aquí, que aviat vinguéssim a fer-vos una visita, cosa que esperem tots amb ànsia".

Les notícies des de Terol seran sempre escasses. Sans, el 26 de gener, es plany que fa dies que no ha rebut cap carta de la família (la darrera que ha arribat a les seves mans porta la data del 4 de desembre). I, alhora, els diu que lamenta no poder ser més explícit amb el que els relata: "no vos dic en el punt en què estem perquè es veu que no ho volen, però aproximadament feu-vos càrrec del mateix punt que les últimes cartes que us vaig escriure. [...] No vos dic res més perquè no vos puc dir res més". La carta de 23 de febrer, escrita des de Villastar, al sud de la capital, a la seva tia Maria Torné, de Mollerussa, pot servir de resum del que hem anat comentant sobre la batalla. En remarca, d'antuvi, la seva excepcionalitat: "Ara ja estareu enterats de tota la gran ofensiva que hem fet a la capital de Terol, cosa que aquesta gran victòria encara no havíem pogut contar-ne cap de semblants, pues nosaltres hi vàrem ésser, com seguim igual els que estaven atacant fins arribar a aconseguir els desitjos que tots teníem". I torna a explicar, amb un cert detall, les activitats que s'ha vist obligat a dur a terme: "La primera cosa que vàrem fer a l'arribar a la capital va ésser enterrar alguns morts que hi havia als afores de la capital, després ja ens vàrem ficar a l'interior d'ella portant sacs terrers pels carrers per tal de fer amb ells parapetos per a dominar alguns edificis a on els feixistes encara estaven, també durant els vint o vint-i-cinc dies que hi vàrem estar ens vàrem dedicar a portar botelles de gasolina i líquids inflamants per tal d'incendiar algunes cases que així ho creien convenient perquè encara hi havia en elles forces rebels. També ens vam dedicar a foradar d'una casa a l'altra per tal d'anar en busca dels mateixos i per últim vàrem fer algunes mines subterrànies per tal de volar alguns

edificis com el Banc d'Espanya, seminari i d'altres per l'estil d'aquests, a causa de l'explosió de les mateixes va venir en seguit la rendició total dels reductes que encara quedaven, la qual llavors tothom ens felicitava per la gran obra que havíem fet." Finalment, no s'està de remarcar l'adversa climatologia de la zona: "Sabreu que per aquí hi està nevant molt sovint però la neu no hi està molt temps, també fa un xic de fred però ja és de suposar perquè ja s'és al temps".

Arran de la batalla i de la conquesta de la ciutat –insistim, l'única que va aconseguir l'exèrcit republicà en el decurs de la guerra– Pere Quart, pseudònim del poeta sabadellenc Joan Oliver, va escriure el següent i significatiu poema que reproduïm íntegrament:

Terol

Salut, ciutat de Terol
mal perduda i ben guanyada!

Ensems bròfega i suau,
geliua i assolellada,
torreges com un castell
damunt els horts i la plana.
El Túria llisca a tos peus
com serp enterrada
i perfuma el teu aflat
la "Pineda del Rei Jaume".
Si t'empolvora la neu
encara sembles més alta
i ullcluca tota l'ajups
quan bufa la tramuntana.

Salut, ciutat de Terol
mal perduda i ben guanyada!

Tu que antany els sarraïns
combateres amb coratge
i vences reis i estols
que volien fer-te esclava,
de sobte perds el braó,
la llibertat i la fama.
Et tenien sota peu
una gent deshonrada:
estrangers i renegats
que envilien ta nissaga,
Pubilleta d'Aragó
que lluny que et trobes d'Espanya!

Salut, ciutat de Terol
mal perduda i ben guanyada!

Vet ací que el teu Nadal
ha estat la naixença més alta.
Espanyols i catalans
reconquisten la teva ànima.
Damunt neu i contra vent,
a les fosques i a les clares
han bregat perquè Terol
no desdigni de la raça.
I han caigut els traïdors,
per justícia i per venjança,
en llurs mans sang de germà,
i en llur front segell d'infàmia.

Besa, ciutat de Terol,
la bandera que t'empara!⁵

LA REREGUARDA

La següent carta de Sans que s'ha conservat porta la data del 8 de maig, un parell de mesos després del retorn de Terol a mans de l'exèrcit franquista. Redactada a l'ignota població de Camcastriell,⁶ fa saber a la família que ha rebut una carta seva del 16 d'abril. Una vegada més insisteix en els continus canvis de posició de la companyia: "fa dos dies que ens trobem en una altra posició o sigui que som fora del lloc a on vos escrivia últimament, però no estem a molta distància d'allí; aquí estem en un pinar, ens hem fet una cabana amb troncs que és molt maca. El nom d'aquest poble que vos dic a dalt de la mateixa és el poble de què tenim el quartel". I remarca l'aparent tranquil·litat de front: "També em diuen que els jefes d'aquí vos han dit que ja no sóc al mateix poble perquè ja no és nostre, pues van equivocats perquè els pobles que ja fa una pila de dies que estem nosaltres per aquí, no ha passat res; aquí el front està molt quiet així és que per ara no passem quimera".

Sans patirà el mateix 8 de maig una ferida als ulls en esclatar-li una bomba. La conseqüència serà

l'ingrés a l'Hospital Militar d'Alacant. Des d'aquesta localitat, el 7 de juliol escriu a la família i els dona esperances d'un procés favorable de curació: "Referent al que us deia de la vista fa uns dies em varen fer una operació a l'ull i em varen treure alguns trossets de pedra i qualsevol altre dia m'acabaran de treure els restants". No s'està, però, de remarcar el perill que representa l'aviació franquista: "A l'hospital que estic s'està molt bé, l'únic que de tant en tant tinc de córrer al refugi per les visites que ens fan constantment els ocellets negres, però nosaltres tenim preses les mides i ens avisen amb molta anticipació".⁷ El procés de curació, el continua descrivint a la lletra del 20 de juliol: "Sabreu que ja fa uns dies que ja no em fan res a l'ull esquerre, lo qual suposo que ja està conforme l'altre, o sigui el dret, segurament que dins dos o tres dies, també deixaran de ficar-m'hi res perquè també va de primera".

Sans, per tal de completar la seva recuperació, serà destinat a Alcoi –on hi havia un altre hospital militar–, als serveis auxiliars. Des de la ciutat alacantina, que no s'està de comparar a la capital de l'Urgell, escriu als pares el 29 d'agost: "la casa on estem era antes una fàbrica de paper de fumar. La nostra feina no és molt gran per ara pues fa cosa d'una setmana que anem treballar a dins de la població a fer refugis, solament que tres hores diàries i el restant del dia el tenim lliure. Aquesta població és molt bonica solament per la gran indústria que té de fabricació de paper i de roba i d'altres coses, després té alguns edificis que són molt guapos i és de gran o més que Tàrraga".

Dos dies després, el 31 d'agost, s'adreça novament a la família des d'Alcoi. Els explica que treballa "mig dia diari a la construcció de refugis, la qual ja fa cosa d'una setmana i mitja que ho fem, el nostre treball solament és transportar cabassos de terra d'un lloc a l'altra". Altrament, pot dedicar-se durant el temps lliure a una de les seves passions, la música: "També tinc de dir-vos que aquí, en aquesta casa que ens estem o sigui que ens fa de quartel, hi ha un piano que jo junt amb dos més que toquen el violí, l'hem arreglat una mica, que estava que no es podia tocar cap tecla i ara passem alguna estona tocant.

⁵ Pere Quart [J. OLIVER], "Terol", *Poesia de guerra*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1938, p. 119-120.

⁶ Probablement es tracta d'un nom fictici ja que no hem pogut trobar cap informació que hi faci referència.

⁷ Mesos abans, el 25 de maig de 1938, Alacant va patir un cruel bombardeig per part de l'aviació franquista que va causar la mort de tres-centes tretze persones.

Tots som 5 o 6 que són dos que toquen el violí, un que toca la guitarra, un que toca el saxofon i un altre que toca la trompeta". Cal tenir present que la música era una de les tradicions de la família: Sans tocava el violí i el piano; la seva germana Mercè, el piano i el seu germà Jaume, la trompeta i la bateria.

Un to ben diferent presenta la carta del 3 d'octubre. Sans, per primera vegada, expressa el trasbals que pot representar la tornada al front si és donat d'alta de les ferides als ulls: "Segurament que vos haureu enterat de lo que diu la premsa sobre la nova revisió dels que som serveis auxiliars, així és que dins de vuit dies haurem de passar altra volta pel tribunal mèdic per veure si ara ens tiren altra volta a la trinxera". No en va, la situació és radicalment distinta a la viscuda al front, tot i el deute de 1.200 pessetes per part de l'exèrcit: "Em dieu amb la vostra de si em puc comprar una altra manta, que me la compri, pues tinc de dir-vos que si no em moc d'aquí Alacant ja tinc prou per ara, que aquí fa una temperatura molt bona, no es coneix el fred. Jo dormo aquí mateix, a la fusteria, amb un catre i la manta, i dormo de primera". La lletra finalitza amb un nou apunt sobre els interessos musicals de Sans: "fa uns dies que estic mirant per a trobar un mestre de música i que tingui piano per a estudiar però resulta que no se'n troba pel motiu de que ha molts els han agafat les quintes i molts d'altres s'han marxat d'aquí per por dels bombardejos, així és que està un poc mal això". La possible tornada al front reapareix a la lletra del 16 d'octubre, ara hi trobem, de tota manera, un punt d'optimisme per a tranquil·litzar la família: "Jo em penso que ara amb la meua revisió em daran útil però no m'espanta encara que sigui així".

La darrera carta que es conserva sobre el període bèl·lic du la data del 20 d'octubre. Des de l'Hospital Militar d'Alacant, Sans insisteix en el tema del retorn a la primera línia de batalla: "també em parreu de que si em perilla això de serveis auxiliars, pues fa uns dies que varen entregar el fallo i ara esperem que resultarà d'això de la meua revisió". Aprofita l'ocasió per aconsellar el seu germà Jaume si el criden a files: "lo únic que si té ocasió de practicar la màquina d'escriure que ho faci, que està molt buscat això".

LA IMMEDIATA POSTGUERRA

El 30 de març de 1939 la ciutat d'Alacant passava a mans franquistes i dos dies després, l'1 d'abril, finalitzava la guerra i s'iniciava la dictadura franquista i el període que es coneix amb el nom de la postguerra. Amb l'entrada de les tropes feixistes a Alacant, Josep Sans va ser empresonat al castell de Sant Ferran, a la mateixa ciutat, probablement perquè es trobava encara a l'hospital sense haver retornat, en conseqüència, al front. Com a presoner de guerra, Sans necessitava informes positius per a poder tornar a casa i, per aquest motiu, escriu a la família el 13 d'abril: "Me interesaría mucho que me pudiérais mandar a vuelta de correo un aval, acreditando mi persona com afecto al régimen liberador de España; este aval creo que es igual que esté hecho por F. E. como por el alcalde del pueblo u otra persona o en entidad de responsabilidad". Les cartes, com es pot observar, passen a ser escrites en castellà i acompanyades de les obligades proclames victorioses a Franco i de l'inevitable epígraf "Arriba España". En una nova carta, l'11 de juny afirma que "recibí los certificados del Ayuntamiento y el de Juan Pallás, los que enseñé al Sr. Oficial de éste, y me dijo que los guardara que ya llegará el momento que me harán utilidad, y como os decía en una tarjeta es de que seguramente a no tardar seré trasladado de aquí a la capital de esta provincia o sea de Lérida". En sengles cartes del 21 i del 29 de juny i 3 de juliol (i en altres datades el mes de juliol), Sans demana nous avals (per exemple, del cap local de la Falange) que acompanyin els certificats tramesos. Aquests papers, però, no arriben i les cartes escrites durant l'agost evidencien la desil·lusió davant el retard. A causa de l'escàs interès de l'administració per a trametre'ls, els documents van ser portats, personalment, pels seus germans a Alacant. Sans va ser posat en llibertat amb posterioritat al 8 setembre de 1939, data de la darrera carta, quan indica que els desitjats papers ja es troben a mans de les autoritats militars. Deixava enrere un malson que s'havia allargat dos anys i podia retrobar-se, finalment, amb la seva família i amb la seva vila natal, Miralcamp.